

Secta euro-românilor

Al treilea discurs. Cultură, ideologie și politică în România.

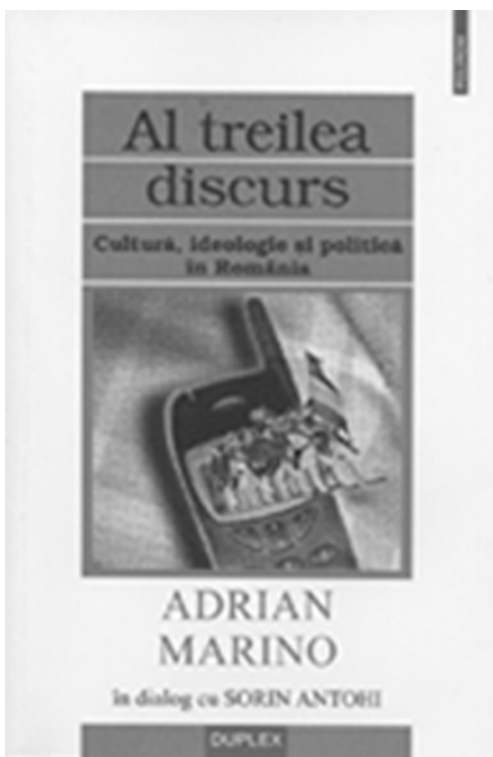
Adrian Marino în dialog cu

Sorin Antohi

Iași, Editura Polirom, 2001

Românii, se știe, au două vechi (putem pentru ca să zicem chiar veșnice) și grave probleme. Pe lângă cele, multe, trecătoare — sau netrecătoare, dar considerate de zi cu zi. Una de identitate și cealaltă de plasament. Una nu e mai veche și mai gravă decât cealaltă. Ele sînt atît de interdependente încît par una singură. În orice caz, rezolvarea uneia

ar ușura rezolvarea celeilalte. Numai că niciuna dintre ele n-o lasă pe cealaltă să se clarifice. Problemele — acestea două — emulează între ele pentru a se menține în ambiguitate. Iar ambiguitatea crește spomic, în pas cu bibliografia. Pe măsură ce aceasta se umflă, rezultă tot mai limpede că cele două cauze stau într-un șah etern. Cine e românii și unde se plasează ei? Latini (neo) e un prim (și în sens cronologic) răspuns, cu drept de participare la „marea familie latină” și, prin umare, la Europa, în conceptul occidental. Răsăriteni (un neam spiritual), e al doilea răspuns, care numai de nevoie admite gena latină. Ca atare, locul nostru e în „familia răsăriteană”, printre frații de aceeași credință. Un patetic al acestei rezolvări, Nichifor Crainic, a și tranșat „orientarea” pe care ar putea-o lua România: cum „orientare” are în rădăcină „Orient”, devine că e imposibil să ne „orientăm” altminteri. Metafizica limbajului ne dictează

soarta. Chiar înainte de a ne-o dicta alte „metafizici”. Dar ce facem cu sîngele nostru latin, oricît de subțiat și de compromis cu alte rase? Ce facem cu neolatina pe care, de bine, de rău, o vorbim — care și ea ne cheamă spre vest? Soluția a reieșit admirabil: românii sînt o punte. Nici Occident, nici Orient sau și una și alta, la echitate. Românul reprezintă o sinteză, și diacronic, pornind de la baza tracă, și sincron: aici cele două lumi se încrucișează pînă la contopire. Or, dacă nu sîntem nici de-ai Europei, de-ai Occidentului, nici de-ai Orientului, vine că noi sîntem numai (ca) noi, un fel de a treia esență. Ca orice esență — inconfundabilă, ireductibilă, nedizolvabilă. Fiecare din cele trei variante (identitare și de plasament) are, firește, flora ei de nuanțe. Fiecare își are mitologia ei, crescută mai din rărunchi (cea autarhică, coborîtoare la determinațiile „ontice”, la stigmatele metafizice) sau mai cultural (cea pro-occidentală, și ea însă retorică și sentimentală cît cuprinde). Fiecare mitologie a produs, cu vremea, căzînd din exaltare, o ideologie (sau, invers, ideologia s-a încălzit în mistică): pro-europeană sau pro-română (nu în sens patriotic, ci în sens „spiritual”). „Ca românul nu-i nici unu” (dacă pot invoca aici versul preferat al lui Alexandru Mușina, un folclorist) a triumfat, firește, pentru că oferta și potențialul de cult și de autoflatare sînt mult mai mari. și pentru că unii doctrinari ai occidentalismului ne-au făcut, la analiză, simplă colonie franțuzească. Cazul patent, dar nu singular, e cel al lui Pompiliu Eliade. Românul, far al Răsăritului, în poziție de colonizat și imitator?! Asemenea afront nu e, desigur, de primit. Mai bine să ne mai slăbească cu Europa dumnealor.

Dar iată că unii nu ne slăbesc. Doi dintre cei care o țin morțîș cu Europa s-au adunat, mai an, la taclale și au luat problema metodic (cît de metodic permite un discurs slobod cum e dialogul). Cei doi nu sînt niște oarecari. Sînt chiar Adrian Marino și Sorin Antohi. Nu doi intelectuali sau cărturari români, ci doi intelectuali (sau/și cărturari) europeni, ale căror cărți și studii sînt în circulația mai multor limbi. Ce-au vorbit ei la lungi cafele (discuția se poartă, totuși, între doi moldoveni și mai la Orient, oricît ar fi Clujul de occidental), adunat cu ce-au mai scris pe unele aspecte conexe, a ieșit la Editura Polirom sub titlul *Al treilea discurs*.* Titlul cărții a fost lansat mult înaintea acesteia și el vine dintr-un comentariu al lui Sorin Antohi la volumul *Pentru Europa*, publicat de Adrian Marino, tot la Polirom, în 1995. „Al treilea discurs”, personalizat de Adrian Marino, apare în disputa de plasament (cu fond, desigur, identitar) și el refuză atît „negarea autohtonistă a Occidentului”, cît și „asumarea imitativă a normelor” aceluiași Occident. Amîndouă refuzurile constituie premisa celei de-a treia căi („soluția cea mai grea”, ne previne Sorin Antohi), aceea de „a fi simultan european (universal) și român (idiomatic)”. Conceptul (sau soluția) se limpește, chiar cu tranșanță, atît în cursul dialogului, cît și în anexa de articole cu care acesta e întregit. A treia cale e, mai întîi, una negativă (de două ori negativă, ceea ce duce la eminența ei pozitivitate): „nici autohtoniști, naționaliști, troglodîți, etniciști și așa mai departe, nici imitatori, discipoli eterni ai oricărui profesoraș francez venit aici în *service civil*.” În locul profesorașului francez merge azi și profesorașul american, deși un

oarecare resentiment al lui Marino (explicat în carte) față de gali ajunge să-i privilegieze pe aceștia, printr-un afect întors, ca simbol occidental (în ciuda paginilor drastice despre decăderea Franței). Al treilea discurs nu va fi, așadar, nici cel al „clonei” (Sorin Antohi) sau „colonizatului” (Marino), nici cel al românului „metafizic”, beatificat în propria închidere și decantându-și la nesfârșit autarhia. Al treilea discurs e, de fapt, un dialog, un parteneriat: „cu o conștiință voluntară de egalitate, de concurență și de competiție”, precizează Adrian Marino. Deschidere, spirit critic, valori asimilate și compatibilizate, emulație, creație. Contactul trebuie să fie fertil, din el „trebuie să rezulte o știință originală”. Asimilarea și sintonizarea trebuie să producă diferență. „Formulă de sinteză între «autohtoniști» și «occidentalizanți»”, al treilea discurs se produce doar în și cu anumite condiții, sistematizate de Adrian Marino în *Precizări la «al treilea discurs»*. Opt condiții pune Adrian Marino la baza acestui discurs (a acestui proiect, mai bine zis), ai cărui eroi „riscă să fie mereu «sfîșiați» între cei doi poli”. Iată-le: 1. — „cea mai largă deschidere internațională activă posibilă”; 2. — „sensul acestei deschideri (...) este de ordin stimulat, nu imitativ”; deschiderea trebuie interpretată „în sensul emulației, inspirației, dezvoltării propriilor potențialități creatoare”; 3. — „depășirea oricărui complex de inferioritate sau superioritate”; 4. — „respingerea hotărâtă a oricărei culturi de pură sincronizare, compilație și imitație mecanică”; 5. — „recuperarea selectivă și critică a tuturor precursorilor”, fie ei „europenizanți”, fie „autohtoniști”; 6. — al treilea discurs „are în centrul său ideea de creație originală”; 7. — așa se ajunge la formula salvatoare a „românismului prin europenizare” sau a „europenizării prin românism” (deși Adrian Marino dă aceste formule ca perfect sinonime, lucrurile par a desemna cu totul altceva; a doua formulă e atât de bravă încât poate face din Europa un pământ de misiune pentru românism); și, în fine, 8. — „noțiunile de «european» și «român» tind să se întrepătrundă și să fuzioneze într-un principiu și o concluzie fundamentală: superioritatea valorilor creatoare individuale asupra celor colective de orice categorie” (aceasta însă numai „pe cea mai înaltă treaptă de generalizare”). Nu toate opt sînt, după cum se vede, „condiții”; unele sînt consecințe, ținte, iar unele „condiții” sînt tautologice ori măcar redundante (dar nu și la nivelul nuanței). Exasperarea lui Adrian Marino față de cultura improvizației și a imitației, mereu alertată, se transformă într-un program de salvare care are ca miez șansa de creativitate, „personalitatea” culturii române: „Unde scrie că românul este la infinit damnat să nu fie creator, să nu fie original, să nu aibă și unele inițiative proprii, să nu aibă personalitatea lui? Unde scrie că noi trebuie să fim neapărat doar semioticieni, structuraliști, barthieni, postmoderniști, deconstructiviști? (...) Să arătăm și partea bună a lucrurilor: România este o țară deschisă, dispusă să se sincronizeze mereu. Dar nu ne putem limita numai la sincronizări mecanice. Trebuie să venim și cu o diferențiere a noastră.” Problema identității devine o problemă de creativitate și, implicit, una de demnitate. Identitatea e o demnitate ori măcar e transferată pe o platformă de demnitate. Pe scurt, ne integrăm în Europa cu o identitate demnă. Sau, și mai pe scurt, ne integrăm,

nu ne asimilăm. Sîntem partenerii (critici) și beneficiarii (demni) ai unuia și aceluiași sistem de valori. Între aceste valori, și diferența noastră, și identitatea noastră (chiar dacă la ele mai e de lucrat).

Frumoasă idee, și tentantă, de nu de-a binelea seducătoare. E greu de spus dacă e frumoasă pentru că e tentantă sau e tentantă pentru că e frumoasă, și, la prima vedere, nu s-ar zice că-i o idee chiar exotică, rară. Poate că frumusețea ei adîncă îi stă chiar în banalitate. Sau în aplombul de a propune atît de brav ceva atît de admis de toată lumea (cu masive excepții, firește, fie organizate în partide, fie făcute din suflet). De unde atunci sentimentul de sectă care îi angoasează pe cei doi interlocutori (între care identitatea de viziune și păreri e deplină, dîndu-i lui Adrian Marino sentimentul că stă de vorbă cu un *alter ego*)? De unde sentimentul că fac un apostolat și că le prisosesc degetele unei singure mîini cînd încep să-și numere adepții? Adrian Marino strigă de cîteva ori catalogul acestora și de fiecare dată ies îngrijorător de puțini: cîțiva politologi, cîțiva scriitori, vreo doi-trei istorici. Chiar trist de puțini, deși, ce-i drept, unul și unul. Nu-i de mirare că singurătatea de idei încearcă să se vindece prin apelul la comilitoni și că se fac liste de susținători. „Unde mai vedeți — întreabă la un moment dat Sorin Antohi — în România grupuri sau locuri afine (...)?” Acestea nu sînt multe nici la noua strigare, dar unele semne trebuie înțelese ca optimiste. Dacă pînă și la Buzău, într-o revistă pasageră, s-a manifestat „interes pentru Europa”, lucrurile nu pot sta catastrofic. Ideile iradiază, ele bat, ca și spiritul sfînt, unde nu te aștepți. Le vezi răsărind ba la Craiova, ba la Suceava. Ba chiar și la București, unde există cîteva „spirite liberale”. Solitudinea nu e însă doar un sentiment printre contemporani. Ea vine mai de departe, dintr-o solitudine istorică, dintr-o (aparentă, se va dovedi la urmă) absență a precursorilor. „Noi trebuie să umblăm cu foarte mare atenție prin bibliografie, pentru a ne găsi precursorii”, zice Adrian Marino. Dar atenția e răsplătită, precursorii se adună chiar mulți, și s-ar fi putut strînge și mai mulți, de vreme ce ideea i-a chinuit pe români dintru început, de pe cînd Miron Costin se străduia să-i salte pe moldoveni (el avînd o mai slabă conștiință unitar-statală) printre „națiile polite ale Evropei”. De altminteri și convingerea lui Marino e că aceștia „există din plin”. Cu ei, de fapt, face Adrian Marino marea alianță: cu iluminiștii, cu pașoptiștii, al căror spirit constructiv îl repropune României într-un manifest celebru: *Pentru neopașoptism*. Dar nici solitudinea sfinților părinți ai ideologiei pro-europene la români nu vindecă sentimentul de singurătate absolută, care debordează în plin avînt. De cîte ori se uită la cultura română, Adrian Marino își realizează singurătatea: „Cultura română prezintă încă mari deficiențe, mari carențe, mari discontinuități, mari discrepanțe, pe care un om singur, oricît ar fi el de pașoptisto-iorghist, nu le poate elimina”. Sau, în altă parte, din aceleași pricini de „cultură de poeți și foiletoniști”: „cultura română actuală mie nu îmi dă satisfacție. Nu mă regăsesc în ea. Mă simt singur.” Sau aproape, pentru că, totuși, există, „din fericire”, Sorin Antohi și „alte cîteva persoane” care „promit să lucreze în acest sens”.

Dar de regulă cultura română îl dezolează drastic pe Adrian Marino. De ea îl desparte o diferență de concept și de proiect; în vreme ce cultura română e dominată de publicistică sau e o cultură a metaforei, poetică, Adrian Marino a profesat „ideea de construcție”. și în acest domeniu Adrian Marino împărtășește cu fondatorii acel inițial sentiment al vidului, al „golului istoric”: „Mi-am dat seama că în cultura română este nevoie de a umple un gol și am devenit «enciclopedist» oarecum prin forța lucrurilor.” (Există, de altfel, mai multe asemenea „continuități” de sentiment cu întemeietorii. Nu numai în privința culturii, dar și în privința statului ca atare. Marino se lamentează aproape în termenii lui Ureche, vorbind și el despre o „țară neașezată”: „Noi nu avem încă o țară construită. Sîntem încă o țară improvizată, o țară încropită.” Toate aceste angoase se împărtășesc dintr-un sentiment de fondator și întrețin acest sentiment. Căci dacă e să-i găsim un loc potrivit lui Marino în cultura română, atunci acel loc e chiar printre fondatori, cu toată aparența de anacronism a misiunii). De bună voie sau silit de împrejurări, cum crede el însuși, Marino a continuat proiectul cărților de întemeiere, de fundare și atestare. El lucrează cu entuziasmul și benedictismul Corifeilor ardeleni, fiind continuatorul lor peste vremi, reluînd un proiect de cultură mereu amînat sau abandonat. Tristețea lui e de a vedea cum cultura română stăruie să fie „o cultură de poeți și publiciști”, speriată de anvergură, de idee și de soliditate și cultivînd nonșalant „lacune esențiale”. Cultura română văzută de Marino seamănă teribil cu poezia argheziană văzută de Ion Barbu: și ea pare „castrată” și fără „atributul ideii”, epuizîndu-se „în spume”. Nu e nimic nou, în acest dialog, în repertoriul resentimentelor literare ale lui Marino. Mai ales împotriva poeziei, pe care ar relega-o bucuros din cetatea culturii. (Toate aceste resentimente își au partea lor simpatică, mai ales că Adrian Marino recunoaște că nu-l interesează poezia iar romane n-a mai citit de 30 de ani. Totuși, el continuă să le apostrofeze, chiar dacă în lipsa lor n-ar fi putut scrie nici una din marile sale cărți. Firește că lucrurile se agravează de la sine, prin inflația poetică românească, prin condiția endemic-lirică a literaturii noastre. Dar dacă tot ți-e indiferentă o femeie de ce trebuie să-i spui mereu cum să se-mbrace, cum să se poarte, cînd să iasă în lume și, mai ales, cînd să se retragă?!). și căreia nici nu-i dă drept de reușită în reprezentarea noastră în Occident, unde șanse mai mari ar avea „doar eseul, studiul tehnic, studiul ideologic, studiul istoric și romanul”. Dar va fi avînd și literatura șansa ei, chiar dacă mai greu realizabilă. Cîteva recente succese literare occidentale nu sînt chiar de disprețuit. *Ferestrele zidite* ale lui Alexandru Vona au stîrnit interes în cîteva limbi iar premiul luat n-o fi fost pe degeaba. Cu siguranță Mircea Cărtărescu, aflat în plin proces de seducție occidentală, nu va figura în atîtea bibliografii în cîte figurează *La Science de la Littérature* a lui Mihail Dragomirescu, dar s-ar putea să fie mai citit. Alți cîteva poeți tineri dau și ei semne de optimism în privința șanseii poeziei de a-i persuadea pe occidentali: Mariana Marin, Ion Mureșan, ba chiar și mai tineri, ca Rodica Draghinescu. Tinerii noștri scriitori abia se integrează în acest sistem de schimburi și, fără îndoială, le-ar prinde mai bine o încurajare competentă, venită de la însuși Adrian

RECENZII

Marino, decît o zeflemisire scurtă. Construcția culturală n-are de ce fi stînjinită de un fenomen literar, oricîtă patologie a emfazei ar prezenta acesta.

Drama celui de-al „treilea discurs” nu e (aș zice chiar că în nici un caz) faptul că el e promovat de o sectă (ale cărei eroizări în solitudine și apostolat sînt admirabile, dar numai ca proiecție de sine). Ideile străbat cultura română de la un cap la altul iar astăzi pe seama lor există mai degrabă un consens, decît o respingere. Drama acestui discurs e că a devenit o retorică. Poate chiar o retorică de stat. De fapt, deși nu rezultă prea limpede din nici un paragraf al dialogului, „al treilea discurs” ar trebui să fie un discurs „al faptei”. Nimeni nu-i va combate pe Marino și Antohi (cel puțin nu în ideile mari). Dar s-ar putea ca ei să vorbească într-adevăr în pustiu, dacă ideile nu vor ajunge în fapte. România, din păcate, e o țară vorbăreață, dar puțin făptuitoare. Iar pe Marino și Antohi îi izolează de ceilalți nu ideile, ci simplul fapt că ei le-au și aplicat într-o operă — impresionantă, monumentală, una, temeinică deja, cealaltă. „Al treilea discurs” suferă și el (cel puțin deocamdată) de drama logosului ineficient, de drama logosului căzut în gratuitate. Nu audiența îl face ineficient, ci ceva mult mai serios și mai adînc: vocația românului de a trăi paralel discursul și fapta. Pe vremea lui Eugen Lovinescu, paradoxul era că, în vreme ce „societatea mergea în sensul formației democrației burgheze, toate sistemele ideologice lucrau la stăvilirea acestui mers revoluționar.” Pe vremea lui Adrian Marino, paradoxul societății românești e și mai trist: ideologiile pro-europene au devenit populare, dar societatea nu se mișcă (decît cu forța, dar nu a ideilor, a convingerii, ci a presiunilor europene).

Alexandru Cistelean